

ԱԶԳԱՅԻՆ ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԵԱՆ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԸ

Շնորհալին՝ պատմագիրը. — Քառասնորդուց
կիւրակէները.

Սկիզբն է չորս մեր նախնական
Միջն է վերջին դարու վաճառ
Զբառն է զորք միանգամայն
Առ իս փոխալ զիմանական՝,
Շնորհալին

Շնորհալւոյ բոլոր կեանքը իւր դարով
լեցուած է, դարն ալ իրով... Մատաղ
հասակէն իւր անդրանիկ հարազատին
հետ՝ արարական ասպատակութիւններու
հոսանքէն, նետուած Հայաստանի սահ-
մանները, կը սպասէր անհամբեր Գող
Վասլի զոհակին մէջ որ բարբարոս խու-
ժանը՝ զաղբեցնէր իւր աւերները... հայ-
րենաբաղձութիւնը կը հիւծէր զինքը, հայ
արքունիքի զարդ մ'ըլլալու սահմանուած՝
վայելել չսկսած՝ անոր բեկորներուն ջրուի-
լը տեսաւ. ի սկզբան՝ այդ երեոյթը ա-
մառնային փոթորիկ մը համարեցաւ. և
յուսավառ՝ ինչպէս ամէն սիրող, անձկա-
ւից մնաց կատարածին. Ունայն ակնկա-
լութիւն, երազի մը պատրանքը՝ ընծայեց
իրեն՝ կեանքը... Միւլամաղձութիւն մը
տիրեց վրան, սիրտն՝ այնքան զգայուն,
ցաւեր պարունակելու անկարող, միջոց
մը փնտոցեց անոնց այտուցը զուրս գեղ-
լու. շրջակայներուն պատմել՝ անօգուտ
էր, քանի որ անոնք ալ նոյն հարուածով
կը տանջուէին...

Լուսիսան և հսկման պահ մ'էր ամ-
բողջ Հայ ազնուական սերունդին համար,
որ քաղաքական եղելութեանց կատարածին
մը սպասէին, Գող Վասլի ապարանքին
մէջ ամփոփուած, իրենց բազդը վճռելու
համար...

Շնորհալին գիտակից այս բոլորին՝ արը-
տաբեկ մեկնեցաւ Հոգովկէլայի ժայռերուն
վրայ և հոն ձայնին ասպարէզ տուաւ ու
երգեց...

Եկեղեցւոյ որմերը առաջինները եղան
որ արձագանգեցին անոր տպաւորութիւն-
ները։ Ազգային ժամանակակից պատմու-
թիւնը կը ներշնչէր զինքը, մարգարէները
կը քողարկէին իրենց գուշակութիւններով
այդ աշխարհիկ դիւցազնբազուկները։

Հայ եկեղեցին Մեծ պահը սկսած օրը՝
զգայուն երևոյթ մը կ'ընծայէր իւր հա-
ւատացեալներուն աչքին, Աւագ բնմը կը
զոցուէր վարագոյրով՝ նշան սգոյ, որուն
պատճառը Շարակնոցը՝ նոտրագրով մը կը
բացատրէր յորինակ արտադրելոյն Աղամայ
ի դրախտէն։ Երախտը մեղքի ապաշխարու-
թեան յիշատակը տարուէ տարի բովանդակ
Եկեղեցին կը կրկնէր մինչև զաւուսը
Թագաւորին՝ որ պիտի փրկէր իւր չար-
չարանքներով աշխարհըս անէծքէ և թը-
շուստութենէ։

Ուրախութեան և երջանկութեան շրջան
մ'էր որ կը զոցուէր այդ օրը... դրախտին
կորստեան ողբերգութիւնը կը՝ հանդիսա-
ցնէր Հայ եկեղեցին Շնորհալւոյ ձեռքով որ
նիւթական դրախտը՝ Հայաստանը, այն
ինչ կորանցուցած էր։

Պատմութիւնը կ'աւանդէ թէ Շնորհալին
իւր Գրիգորիս կաթողիկոս եղբոր հետ
զաղտնի բանակցութիւններ կատարած էին
Անիի տիրող Ապուլ-Սուար արաբ իշխա-
նին հետ՝ որպէս զի իրենց թոյլ տայ
վերադառնալու հոն և հաստատելու հո-
գեւոր իշխանութեան թափառական ամբողջ
Այս պարագաներու մէջ զործոյն յաջողու-
թեան համար, աղօթքներ կ'ուղղէր Շնորհա-
լին Հայոց Տիրամօր որ «աղաչեալ... զմիս-
ժին քո գիրդին զի չնորհեցե, ՚ստ առազակին.
ժառանգել վերստին մեզ զդրախտին վայել-
յաքին»։ (Շարական էջ 185)։ Գործը յա-
ջողելու վրայ էր, դրախտին վայելչու-
թիւնները ժառանգելու կը սպասէր սըր-
տատրոփ օրէ օր Շնորհալին. իւր ուրա-
խութիւնը շէր գիտեր ծածկել և կը գոչէր
Աստուածամեայ. «Յրեմա Մարիամ, արեւ

1. Շարք մատենագր. Շնորհալի էջ 160-166.

2. Շնորհալի և Պարզայի էջ 95. Տպ. 1873
Վենետիկ.

գահան արդարորեան արեւըր. և աղայիս
գաս ի քէն ծեկայն Աստուած վասն մեր.
զի դարձուցէ վերստին զմեզ ի դրախտին
ժառանգորին» (էջ 188):

Կանխահաս ուրախութիւն մ'էր որ Ա-
նեցւոց անխոհմտութեան պատճառաւ՝ ան-
յաջողութեամբ պսակուեցաւ: Ասոնք չի
գիտնալով կաթողիկոսին բանակցութիւն-
ները, զաւարտութիւն մը կազմեցին Վրաց
Դաւիթ Թագաւորին հետ և քաղաքը ձեռքը
մատնեցին, որ գալով բերդի մը մէջ կը
փակէ Ապուլ Սուարը և որդիքները. սա-
կայն փառլուն՝ Սուարի անդամիկ ժա-
ռանգը կրկին պաշարելով կ'առնու քաղա-
քը և հօր և եղբայրներուն մահուան վրէժը
կը լուծէ:

Այս բանս մեծ ցաւ պատճառեց Պահ-
լաւունի երկու եղբայրներուն. շինուած
գործն փճացեր էր մէջ ակնթարթի մէջ,
կրկին բանակցութիւններ սկսելու փորձն
իսկ որքան երազեցին, սակայն չի հա-
մարձակեցան, ո՛վ կ'երաշխաւորէր զիրենք
որ փառլուն իւր հօր նման բարեացակամ
պիտի ըլլար զաւագիր ազգի մը... առեղ-
ծուած մը որուն լուծումը յուսահատական
էր, հետևաբար ստիպուեցան Յնալ հոն
ուր որ էին:

Այնուհետև Շնորհալին սկսաւ ազգային
վտարութեան այդ պատմութիւնը վերյի-
շելով երգել:

Ըմբոստութեան ախտն է որ կը մատ-
նանշէ իրրեւ պատճառ իրենց թշուառ օ-
րերուն: Մեծամեծներուն անժուժկալու-
թիւնը՝ փառքի և իշխանութեան հասնելու,
որոնք մեր Նախահօր նման իրենց յան-
ցանքին բոլոր դանտութիւնը վայելեցին,
որովհետև «Որ զօրեւս սրբորեան պահոց
նախ ի դրախտին առանցեցի. զոր ոչ պա-
հելով նախաստեղծիցն ձաշակմամբ պտղոյն
ձաշակեցին զդառնորին մեղաց և մահու»
(Շարակ. էջ 202):

Իշխաններու երկպառակութեանց հե-
տևանքը կրեց ժողովուրդը: Վատ մատ-
նութիւնը որ Բագրատունեաց Թագաւորու-
թիւնը կործանեց՝ անտէր թողուց Հայաս-
տանը (զրախտը): Յոյները՝ որ գնած էին

ոսկւով՝ մատնութեան դաշինքը, փոխանակ
պաշտպանելու երկիրը Պարսկներու աս-
պատակութիւններէն, ձգեցին կամօք որ
բարբարոսները տասնհորդեն այդ մուրեալ
ազգը... քաղաքական ըլլալէ աւելի, կրօ-
նական էր նպատակը ինչպէս և զիտել
կու տայ Շնորհալին.

Ձի մինչ յաւուրս յայն հասեալ,
Հայոց հովուացն վախճանեալ.
Տուն Պետրոսեան՝ ի բաց բարձեալ,
Որպէս Հեղեան այն ձերացեալ.
Որով Յունաց ընդ մեզ զչարեալ,
Այլում լինել թոյլ ոչ տուեալ.
Ձի անտերունչ ասեն եղեալ,
Լիցին ի կրօնս մեր դարձեալ:

Յոյներու զլիաւոր նպատակն էր այն-
քան տուայտել Հայերը որ լռնի յունա-
դաւանութեան մէջ փնտռեն իրենց փրկու-
թիւնը. սակայն հակառակը պատահեցաւ.
Հայերն այնքան հեռացան իրենց հարստա-
հարդներէն. Շնորհալին ժողովրդեան այդ
կացութիւնը այսպէս կը բացատրէ. «Որ
զանգաւն վիրօք մեղաց հուրաք յոգիս ի
բշևամոյն. և ի թագմապատկի հիւանդու-
րինս կարօտաւոր մարդասիրիդ բառնայոյ
զցաս միր» (Շարակ. էջ 202):

Այդ մարդասէրը որուն այնքան կարօտ-
ցած էր ժողովուրդը, Թագաւորին բացա-
կայութեան և աշխարհին տազնապալից
ժամերուն Հոգեւոր իշխանութեան գլուխն՝
Հայոց կաթողիկոսն էր, որուն վրայ
կ'ուղղուէր ամենուն աչքն. անոր դեսպա-
նութիւնը մեղմած էր ստէպ յաղթողներու
անգութ պայմանները, Թագաւորները ա-
նոր միջնորդութեամբ կը պահէին իրենց
խախտած գահը և Հայաստանի սպառնա-
լից ամպերը կը ցրուէին անոր բազկի
զօրութեամբ... Այդ անձն էր որ կը
պակսէր հիմայ. Պետրոս Գետաղարծի քե-
ռորդւոյն Խաչիկ կաթողիկոսին մահէն վերջ

1. Պետրոս Գետաղարծի ցեղին քահանայապետութեան
վախճանն կ'ակնարկէ:

Յոյնները ամէն խստութեամբ կ'արգելէին նոր ընտրութիւն մը¹... Ինչպէս գոհա-
ցնել ուրեմն վիրաւոր ժողովրդեան մը կա-
րօտը և ինչպէս մեռած Հայրապետութիւնը
կենդանացնել... Հայրենասիրութիւնը իր
վերջին զոհողութիւնը կատարեց:

Գագիկ Կարուց թագաւորը իւր երկիր-
ները Բիւզանդիոնի կայսեր յանձնած ժա-
մանակ՝ խնդրեց որ իրեն թոյլ տրուի նոր
կաթողիկոսի մ'ընտրութեան ձեռնարկել,
նոյն ջանքը կ'ընէր և քաջն Գագիկ Անտոյ
զահագործի թագաւորը, այլ զլիսաւոր զերը
խաղաց Կարուց թագաւորին աղջիկը Մա-
րիամ քաղաքին որ իւր համակրելի յածու-
կութիւններով Էլզորքսիայ կայսրուհւոյն
սէրը զբաւած էր և անոր միջնորդութեամբ
կայսրէն ստացաւ հրամանը՝ ոսկի մատան-
ւով կնքուած:

Մէկէն ընտրութեան ձեռնարկեցին ազ-
գին զահագործի թագաւորները և մեծ իշ-
խանները. նպատակին էր դարձան տա-
նիլ այն սխալ քաղաքականութեան որուն
հետեւած էին իրենց հայրերը և իրենք:
Լուսաւորչայ աթոռը բարձրացողն, բաց ի
Հայրապետ մ'ըլլալէ, պիտի ըլլար բա-
ցակայ թագաւորի մը տեղապահը և տա-
վիրան և պիտի գիտնար կառավարել և
կանգնել այդ երկու զահագանները... Ըն-
տրութիւնը ելաւ Պահլաւունի Վահրամ
իշխանազնի վրայ որ քաջուած և օծելով
նստեցուցին Գրիգոր երկրորդ անուամբ՝
կաթողիկոս... մեռած Հայրապետութիւնը
յարութիւն կ'առնուր. հրաւերը մ'էր այս
Հայերուն՝ որ զարթնուն. Շարականը իւր
այլաբանական ակնարկութիւններով կը
շօշափէ այս բոլոր պատմութիւնը (էջ 202)
«Որ հկրի ի փրկութիւն մարդկան ծնեղեամբ
կուսիկ Մարիամն և կնեղակարար քո յա-
րութեանը հրապարկեցր զմահացեալքս ի յա-
րութիւն անմահութեան»:

Ինչ որ աշխարհական իշխանները պի-
տի չի կարենային յաջողցնել, ազգային
անկախութիւնը, զայն գլուխ պիտի հանէր
հոգեւորականութիւնը: Նորընտիր Հայրա-
պետ Վկայասէրին առաջին գործը եղաւ,

իւր իշխանութեան սահմանները վազել
քաջալերելով և բարոյապէս կանգնելով իւր
լքած ժողովուրդը: Ուսման սէրը վառեց
ամէնուն մէջ. վանքերը վերանորոգուելով՝
մեծ մղում տուին գիտութեան:

Իւր օրին արդէն իսկ հռչակուիլ սկսան
սև լերան մենաստանները. Շնորհալին ա-
տենց համար է որ կ'երգէ (էջ 202-203)
«Որ զերագոյն փառօք յարձրացուցեր զմահ-
կուսն եկեղեցոյ քո Քրիստոս, խոնարհու-
րեան քո ձանապարհա առաջնորդելով ի
յերկնային վարս հրեշտակաց»:

Վերանորոգուելու ջանքը վանքերէն
դուրս ալ կը մշակուէր. սէրը՝ միութեան
զօր կ'ըլլար իշխաններու և ժողովրդեան
մէջ, որ ձեռք ձեռքի տուած կը քաւէին
բարեգործութիւններով՝ իրենց անցած սը-
խալները. այս բանն է որ կ'ակնարկէ Շա-
րականը (էջ 203). «Որ զդաստոքեան պրո-
դոյն ձաշակն որով մեռաք աղարարութեան.
պահելով քո քառասորեայ փոխեցր ի քաղ-
ցրացոյն օրինաց քոց ձաշակումն. աղաչեմք
արքս մեզ Տէր զուարխարար սիրոյ քո բա-
ժակ»:

Գերութեան լուծին ծանրութիւնը եր-
թալով զգալի կ'ըլլար, Հայ իշխաններու
մէջ զայն թօթափելու ծրագիր մը կը
մշակուէր, որուն գործադրութիւնը հետի
չէր երևնար, ամենափափուկ վայրկեանն
էր. Շնորհալին՝ առ ուղղի մէջ որ չըլլայ
անյաջող անցնի այդ փորձը, կ'ապաւինի
Աստուածածնայ որ լուծէ ամէն դժուա-
րութիւն, քակէ կապանքները, և դադրեցնէ
փորձութիւնը (էջ 205). «Որ անապական
ծնեղեամբ քո յոծեր զերկուսն ևս խոստովն.
Մարիամ մայր Աստուծոյ յարկիսուն առ
միտոյն Որդին յոծանել զկապան մեղաց
մերոց. և աղաչաւ փրկել զանէրն մեր ի
փորձութեան»:

Այս անիշխանութեան օրերուն էնովքայ
նման բոլոր ազգը յոյսը Աստուծոյ վրայ
դրած էր և անկէ կանգնելու զօրութիւնը
կը սպասէր (էջ 206 Շարակ.) «Ընդ է-

1. Այս մասին պիտի խօսինք մեր Ազգային եկեղե-
ցական պատմութեան մէջ:

նովայ նահապետին որ յռասցաւ կոչել զանուն Տեառն Աստուծոյ. յռասցոյք և մեր յարոյրեալքն Քրիստոսի յանել նովաւ ի կեանսն յաշտենից»։ Իրենց տէրը և թագաւորը ինքն Աստուած էր (էջ 207)։ «գրեզ դասնենք Տէր և քաղապոր»։

Եւ ահա Բագրատունեաց ցեղէն իշխան մը՝ Ռուբէնի, կը մտնէր Կիլիկիա։ Ան չէր նմանէր տեղական Հայ իշխաններուն ուրոնք աւատական կապերով միացած էին Բիւզանդիոյ կայսեր հետ, ազատ ամէն յաւարարութիւններէ՝ ինքնավստահութեամբ կը մտնէր այդ երկիրը որ իր սեփական նութիւնը չէր, և սակայն կոխած հողը իրենք կ'ընէր, հալածելով անկէ յոյն պաշտօնեայները. տեղական հայ իշխանները կ'օգնէին անոր, առանց սակայն թշնամանալու կայսեր հետ։

Ռուբէնի գալստեամբ Հայերն շունչ մ'առին, ակնկալուած Տէրը և պաշտպանն էր որ երեցաւ. սա իր անձին զօրութեան վրայ վստահացած կը յառաջէր՝ թեւորուող ժողովելով ցրուած ազգը... յաջորդութեան ամէն նշան կու տար. Շնորհալիին ուրախութեան չափ չկար. Աստուծոյ հազար փառք կու տար որ Հայ եկեղեցին բարձրացնել չի բաւականալով (էջ 207) «Որ անաւարմոց հոգեդիկաց դասակցեցեր Քրիստոս սուրբ զեկեղեցի» այլ և իշխանութիւն տուաւ իւր ազգակցին որ կարենայ Կիլիկիա մտնել՝ որ վիշապի՝ նման կ'երկննար ծովուն մէջ (էջ 207) «որով ետուր որչափ Աղամայ կոխել զգոյն յար վիշապին»։

Հայերուն տարտամ կացութիւնը երթալով որոշ դիրք մը կ'առնուր։ Ռուբէնեանք միութեան կեդրոնը եղան, իրենց դրօշին տակ ժողովելով Հայրենասէրները։ Այս բանս կ'ակնարկէ և Շնորհալիին երգը (էջ 207) «Որ ցարստեամբ քո վերածեր զմեզ յաշտարանկան մեղաց ծովիս. տպաւորեալ

յրմամբ ուսկանի վիմի հաստոյ զոր ի ծովուն հրաշագործեցեր»։

Ռուբէնի գալուստը՝ Փրկիչը կը յիշեցունէր որ ելած էր մղորած հայ ոչխարները փնտռելու, ինչպէս կ'երգէ Շնորհալին (էջ 218)։ «Ռոնենք գրեզ անակիրքն Հայր Որդւոյ միածնի. զոր առաքեցեր ի դարձումն մոյրեալ ոչխարին» և գտածները կը ժողուէր իւր դրօշին տակ, որ խաչը կը պատկերացնէր. «զոր ընդ իսկին քարձեր ի վերայ ուտոյ»։

Ռուբէնի յաջորդները՝ Կոստանդին, Թորոս և Լեոն ընդարձակեցին ժառանգած երկիրներն և իշխանութիւնը. ապահովութեան համար կ'արտաքսէին ամէն օտար տարր որ կասկած կու տար իրենց։

Աշխարհի մաքրութեան և վերանորոգութեան կը հետամտէին՝ կ'ըսէ շարականը. «որ սոճեր տակ քո առել ի մեղաց զաշխարհս մաքրելով, ի նմա ցտեալ զպատկեր քո ետրոցեցեր, նորոգեալ զմեզ ի հնոսրենե մեղաց» (էջ 219)։

Յաւերու օրերն զարծեալ եկան, իշխանասիրութեան ախտը երևնալ սկսաւ և իւր տազնապները ազդեց խոհական մշտրերուն. Թորոս և Լեոն երկու եղբայրներ, իրենց կենաց վերջին օրերն զժողովեամբ կ'անցնէին։ Ծանր գէպք մը, Թորոսի միակ ժառանգը՝ յանկարծամահ կ'ըլլար. ոմանք թունաւորում ըսին, այլք դաւաճանութիւն, իրականն այս էր որ Լեոնի անունը իսառնուեցաւ այս բանիս մէջ. Շնորհալին մօտալուտ վտանգ մը կը տեսնէր այդ նորահաստատ զահին վրայ և սրտին ցաւերը մեղմելու համար կը խնդրէր Աստուածածնէն (էջ 221) «տալ մեզ մաքրեալ աղբիւրս արտաստաց. մաքրել զմեզ ի մեղաց մեղոց»։

Թորոս անորդի մեռնելով, իշխանութիւնը ժառանգեց եղբայրը Լեոն, որ իւր Հարց աւանդած սահմանները ընդարձակեց, իւր առիւծային ուժին չափը գիտցաւ ցուցնել թէ յոյներուն և թէ լատիններուն, կորզելով անոնցմէ այնքան երկիր որ իր վրան հրաւիրեց Բիւզանդիոնի ուշադրութիւնը։ Պերփեռութէն կայսրը չի գիմանալով՝ ան-

1. Եթէ այլ մը տանք աշխարհագրական քարտէսի մը վրայ, Կիլիկիան պիտի ներկայանայ մեզի վիշապի մը ձեռով ծովուն եզերքն երկցած։

համար բանակով մը Կիրիկիա եկաւ (1137)՝ միտքը հաստատ դնելով պատեւ-
րազմի՝ թէ՛ հարկ ըլլար մինչև ցծերու-
թիւն, միայն թէ բռնէր այդ լեռներու
իշխանը... Լեռն կը ձերբակալուի ի մեծ
զարմանս Կայսեր, որ հրաշքի մը զօրու-
թիւնը կը համարի այդ բանը, և շրթա-
յակապ կը տարուի Կոստանդնուպօլիս իւր
երկու մեծ որդիներուն հետ, Ռուբէն և
Թորոս, ուր կը բանտուին: Տարի մը ետք
բարեկամներու միջամտելով և՛ ազատին և
իրենց աստիճանին համաձայն զգեստաւու-
րուելով կայսեր սեղանակից էին արքու-
նեաց մէջ: Այս բանս մեծ ուրախութիւն
կը պատճառէ Կիրիկիոյ Հայերուն որ օրէ
օր հետամուտ էին քաղաքական փոփոխու-
թեանց: Շնորհալին ևս Աստուծոյ փառք
կու տար այս բանիս համար (էջ 221)
«Որ գտիարկանդ կերպարան զգեցոյցիք ծա-
ռայիկ և գարդարեալ փառք եղևայ ի դրախ-
տիկ, օրհնեայ տէր Աստուած...»:

Այս նոր միտքարական կեանքը երկար
չի տևեց. Ռուբէն իշխանազունը իւր եւ-
րախտագիտական զգացմանց խանդավա-
ռութեան պահուն, օրին մէկը բաղնիքի
մէջ կայսեր առջև կը բերէ իրրև թեթև
բան մը մարմարեայ մեծ աւազանը, որ
չորս հոգեով հագիւ կարելի էր շարժել...
Ասպետական զգացմանց այդ դարուն, ուր
անձնական ուժը իւր զօրը կը խաղար,
իշխաններու և կայսեր նախանձը զրգոցեց.
Ռուբէնի աչքերը պիտի փորուէին... հէզ
տղան լոյսին հետ, կսկիծէն՝ կեանքն ալ
կորսնցուց... քաւութեան նոխազն էր որ
քաւեց հօր սխալները... Լեռն կրկին բան-
տուեցաւ Թորոսի հետ, և աչքերը չի
փակած կը միտքարուէր որդւոյն տեսիլ-
քը մեկնելով... մեռաւ Կ. Պօլիս 1141ին:
Կայսրը արդար զանուկեաց Թորոսի հետ
և զայն ազատ արձակեց մայրաքաղաքին
մէջ... Առաջին յարմար առթին Թորոս
Կիրիկիա մտաւ: Ռուբինեան պայագատ-
ները այնպիսի ժողովրդականութիւն մը
կը թուին շահած՝ որ իրենց լոկ երևումը
յաղթութիւնը կը նշանակէր . . մեռելու-
թիւնը որուն մէջ ընկղմած էր Կիրիկիոյ

հայութիւնը՝ կեանք առաւ, (էջ 221) «Որ
ձաշակմամբ պտղոյն մահոռ անմահից կենաց
մեռաք. իսկ զարտեամբ քո վերստին փա-
կեալ դրախտին դռան քացաւ»:

Խաչակրներու ներկայութիւնը Ռու-
բինեանց կանգման գործը կը դիւրացնէր.
Թորոսի օգնութեան կը հասնէին Մլեհ և
Ստեփանէ երկու փոքր եղբայրները, որոնց
իրենց մօր հետ՝ Անտիոքայ իշխանին, իրենց
պապուն ըրով, ապաւինած էին: Ասոնք
միացած՝ յոյները հաւածեցին և լուծեցին
իրենց հօր և եղբոր մահունան վրէժը, ինչ-
պէս որ կ'ըսէ և Շնորհալին (էջ 221) «Որ
փոխանակ մահաբերին որով անեծքն տըրտ-
մագիկ. մեզ փայտ կենաց ետոք զիսալ քո,
յոժեք ևովաւ զկապ մահոռ»:

Բայց չի մոռ-
նար աւելցնելու թէ աշխարհական իշխա-
նութեան վերականգման գլխաւոր սատարը
եղաւ Եկեղեցին:

Թորոս Կիրիկիա մտած պահուն ինք-
զինքը ճաշանայի մը յայտներ էր, սա
իւր տան մէջ կը պահէր իրրև ի տապալի
աշխարհին Հայրը: Հոգեւորականութիւնը
աշխարհական իշխանութեան հետ գաղտնի
հասկացողութեամբ մը՝ հայրենիքի դժուա-
րին պարագաներուն՝ իւր անձին և պաշտօ-
նին սրբութեամբ օգնութեան կը հասնէր.
(էջ 221) «Որ ի ծով այս աշխարհիս յի-
նեաց տապալն զեկեղեցի և ի սաւ զօման.
դակեայ հոգիս փրկեաց ի շուրջ մեղաց: Որ
տարեցոյց զնոյ տապալնաւ պանելով՝ Հայր
աշխարհի»:

Թորոս իւր հարստութեան առաջին իշ-
խանը կ'ըլլար որ չբաւականանալով բեր-
դերու տիրապետութեամբ՝ կ'իշխէր ըսց
դաշտի վրայ ուր բազմութիւն մը եղբայր-
ներու կը սպասէին ճաշ առաջնորդի մը.
Շնորհալին այս բանս նմանաբար կ'երգէ
(էջ 222) «Որ խոնարհեցար ի քարձանց
հովիտ քաջ բողբալ յերկինս զհօտ քո ան-
մոյար վստն մոյրեալ ոյխարիկ»:

Փաշութիւններու համարաւ տազնապեց
դարձեալ Կիր Մանուէլ կայսրը՝ որ զրգոց
իկոնիոյ Սուլթանը Հայոց դէմ: Սա լոկ
ցեղային ընդարդոյս բնազդով մը կը դիմէ
Կիրիկիա աւարառելու. Թորոս իւր բանա-
կով՝ անոր դիմաց կը ճակատի:

Ջարմանքը և տարակոյսը կը շփոթեն Սոցիալական, փորձութեան ըրպէն էր.. մէկ կողմէն պատերազմելու հրաւերքն, միւս կողմէն հայ իշխանին քաջութեան համբաւը, պարտութեան երկիւղը...

Քիչ ժամանակէն Սոցիալական հրեշտակները կը հասնէին թորոսի առջև և խաղաղութեան և բարեկամութեան դաշինքները կը կնքէին, ի մեծ ուրախութիւն հայրենասէրներուն որ Շնորհալույ հետ կը կրկնէին (էջ 222) «Ընդ Քրիստոսի պահելով յաղորդ լիցոյք փորձողին և ընդ ճրէշտակս երդեսցոյք փառք ի թաղմունս Աստուծոյ»:

Հ. Լ. ԱՌՃԵԱՆ

Շարունակելի

Գ Ի Տ Ա Կ Ա Ն

ՄԵԾ ՀՆԱՐԻԶ ԷԴԻՍԸՆ

Եւ իր 12 տարեկան խմբագրութեւ զաւակն

Ամերիկայի աշխարհածանօթ մեծ հնարիչ Էդիսըն վերջերս սա կարծիքը յայտնեց, թէ շատ կարճ ժամանակէ մը Եւրոպական և Ամերիկեան բոլոր դատարաններուն մէջ պիտի դրուի այնպիսի նորագիւտ մեքենայ մը որ երբ դատաւորներ իրենց վճիռը արձակեն կամ յետաձգեն, այդ խօսուածքները անմիջապէս մեքենան իր մէջ պիտի ընդունի: Եւ հինգ վարկեանի մէջ մեքենային արտաքին կողմը ապակիի փոքր գործիքով մը զրուած հանութեան պիտի ներկայացուի:

Այս մեծ ելեկտրաբանը մինչև այսօր մօտ 500էն աւելի գիւտեր և մեքենաներ կատարելագործելէն յետոյ, մոզական լապտերի նոր մեքենայ մըն ալ ունի, որ դեռ չէ աւարտած, բայց յայտարարած է որ Յուլիս 4ին Ճորճ Ուաշինկթընի տօնի օրը կառավարութեան պիտի յանձնէ:

Այս մեքենան ճիշտ կը նմանի Սինէ-մաթօկրաֆ ցոյց տրուած մեքենային, կ'ըսէ. բայց այնպիսի նորութիւն մը կայ, որ թէ ցոյց պիտի տայ վարագոյրին վրայ խօսողները կամ խաղացողները և թէ անոնց խօսուածքն ալ լսուի. ֆոնօկրաֆի նման պիտի խօսին կամ պիտի երգեն:

Այս գիւտին համար Եւրոպացիք և Ամերիկացիք այժմ իրար հետ կը մրցին մեծ գնով առնելու համար. ֆրանսական ընկերութիւն մը 10 միլիոն տոլար վճարելու փափաք յայտնած է:

Էդիսըն, կ'աւելցնէ նաև թէ մեծ Մանրագիտակի մը անհրաժեշտ պէտքը զգալի է, իր այս կարծիքի արտայայտութեան մէջ կարեւորութեան զօրաւոր շեշտ մը կը դնէ ծայրայեղ Մանրագիտակի ընծայած դիւրութիւններուն:

Այս կերպով կը յուսայ ձեռք բերել նա այնպիսի Մանրագիտակ մը զոր ամէն ոք կարենայ գնել ու ընութեան մէջ պարփակուած անհուն գաղտնիքները մեզի ցուցնել:

Փորձով գիտենք թէ առարկաներու խկութիւնը հասկնալու համար առարկան մեծցնելը միայն բաւական չէ, այլ պէտք է նաև լոյսի ազդեցութեան տակ ձգել: Առարկայ մը տրամագիծէն հազար անգամ մեծցնելը միշտ լոյսի համապատասխան անոռ մասով չի բերեր: Ուստի մեր հետազօտութիւնները արդիւնաւոր ընելու համար զօրաւոր լոյս ձեռք բերելու պէտք ունինք. և այս բանն է որ ծայրայեղ մանրագիտակ մը յաջողապէս պիտի ընէ ձեռք գիտութեան աշխատաւորներուն: Գերման գիտունները յայտարարած են թէ սովորական մանրագիտակը իր կատարելութեան դեռ չէ հասած: Էդիսըն նոյնպէս յայտարարած է թէ 1916ին, Բանամայի ջրանցքին ժամանակ այս գիւտը ևս կատարելագործելով պիտի հասցնէ գագաթնակետին ու պիտի նուիրէ նիւթական արդիւնքը Բանամա — համալսարան մը կանգնելու՝ տեղւոյն մէջ:

Էդիսըն նոյնպէս կը յայտարարէ թէ իր այս գիւտերը հրապարակ հանելէ յետոյ